

Friends of the Earth Middle East
ידידי כדור הארץ המזה"ת

שביל השכנים

צור הדסה

מסלול זה הינו אחד מתוך 17 מסלולי סיור הנוגעים בנושאי מים ודו קיום של קהילות ישראליות, ירדניות ופלשתינאיות שכנות, החולקות בינהן משאבי מים משותפים. המסלולים תוכננו במהלך 2007 במסגרת פרויקט "מים ושכנות טובה" בשיתוף עם נציגי קהילה ושלטון מקומי

מטרות הסיורים הן:

- העלאת מודעות ציבורית לנושאי המים והסביבה המשותפים לקהילות.
- קידום שיתוף פעולה חוצה גבולות בפתרון בעיות סביבתיות.
- פיתוח הפוטנציאל המקומי לתיירות אקולוגית.

פרויקט "מים ושכנות טובה" נוסד ב-2001 ע"י ארגון ידידי כדור הארץ המזה"ת (FoEME) בכדי לקדם שיתוף פעולה מקומי בהגנה על משאבי מים וטבע המשותפים לישראל, ירדן והרשות הפלשתינית.

ארגון ידידי כדור הארץ המזה"ת הוא ארגון סביבתי איזורי הפועל ממשדיו בת"א, עמאן ובית לחם לקידום שתוף פעולה בהגנה על מורשת הטבע האיזורית.

מידע מפורט על תחנות המסלול ניתן למצוא

<http://www.foeme.org/publications>

סיורים מודרכים למסלול שביל השכנים מתקיימים אחת לשלושה שבועות. לתאום נא לפנות אל info@foeme.org

למידע נוסף אנא בקרו באתר הארגון: www.foeme.org

רח' נחלת בנימין 85, ת"א 66102

טל': 03-5605383 פקס: 03-5604693 info@foeme.org

צור הדסה

רקע כללי

שביל השכנים צור-הדסה סובב את היישוב העירוני-קהילתי הצומח (4,200 תושבים כיום), והוא כולל שני מסלולי הליכה בטבע, במערב הרי-יהודה: "הר כתרון- חרבת גרס" ו"רכס סאן עם הפנים לוואדי פוכין". שני המסלולים הניתנים לביקור בנפרד או במשולב מאפשרים בו זמנית חוויית טיול ולמידה. מסלולים אלו מתחקים אחר האופן בו התמודדו תושבי האיזור עם משאבי המים המקומיים, מתקופות עבר ועד ימינו אנו: מסלול "הר כתרון- חרבת גרס" לוקח אותנו אל בורות מים עתיקים ואתרי מורשת תרבות באיזור ואילו מסלול "רכס סאן עם הפנים לוואדי פוכין" מציג את הנזק הנגרם, כיום, לנכסי הטבע המקומיים בשל פיתוח בלתי רגיש ובלתי מאוזן.

שביל השכנים הוקם בשיתוף עם עמותת "תושבים למען צור הדסה", תלמידי ביה"ס הדסים והוריהם, וקבוצת פעילים סביבתיים מהיישוב. כמו כן, בהכשרת מסלול "הר כתרון- חרבת גרס" סייעו קק"ל, רשות שמורות הטבע והגנים, החברה להגנת הטבע ורשות העתיקות.

תושבים רבים מצור הדסה ומואדי פוכין פועלים יחדיו לשמור על הוואדי - כחלק מהנוף והטבע המשותף. אנו עורכים פעילויות משותפות לשמירה על הטבע שסביבנו ומנסים למנוע את הפגיעות הנוספות בו. שביל השכנים, שבו אתם מטיילים, מספר על שכנות טובה בין תושבי היישובים, אשר שונים בדת ובלאום אך שותפים לשמירת הסביבה והנוף בו הם חיים, כדי שיוכלו ליהנות מהם יחדיו.

"from the American people"

THE RICHARD & RHODA
GOLDMAN FUND

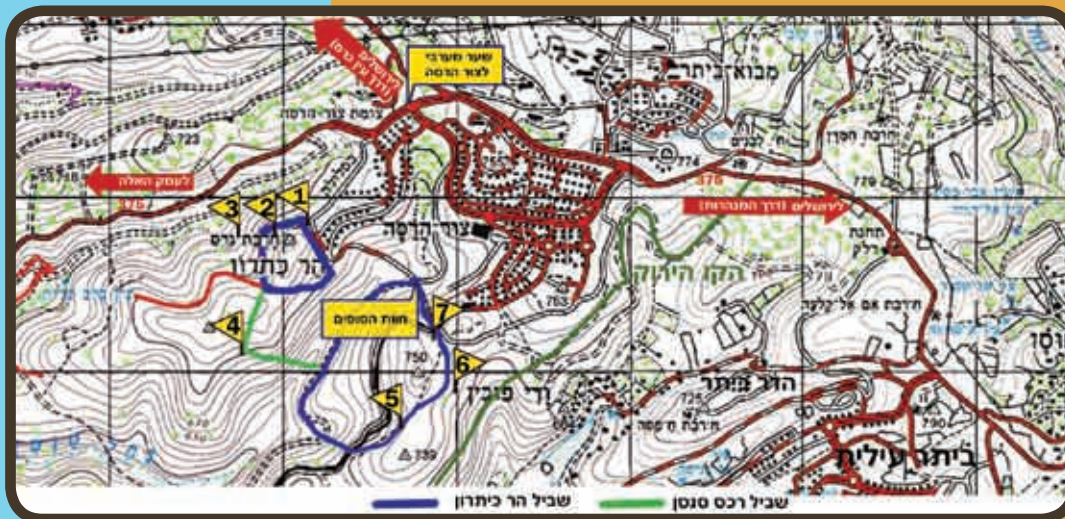
מסלול הסיור

5 תצפית לשדות החקלאיים: לפניכם ואדי פוכין במלוא הדרו - השדות ובריכות ההשקיה, בואדי הירוק-תמיד. כאן אנו גם נחשפים לאיום המרכזי על עתיד הוואדי: שני היישובים החדשים, שהתפתחו בשנים האחרונות משני צידי הוואדי - צור הדסה ובית-ר עילית. הפיתוח האורבני המאסיבי, בעיקר בבית-ר עילית, הפר את משטר ההזנה של מעיינות ואדי פוכין והביא להתייבשות שניים מהם. שפכי העפר כיסו חלקים נרחבים מהוואדי ומורדותיו, ופעם בפעם ביוב מביתר עלית זורם אל שדות אותם שוב לא ניתן לעבד. המשך ביצוע העבודות צפוי להחמיר את הנוק עד לכדי 50% מתפוקת המעיינות המקורית. פנינת הנוף שבואדי פוכין נאכלת אט-אט. למידע נוסף ניתן לבקר ב:

<http://www.ganim.org/FOEME/eco-tourism/inex-changed.htm>

6 בתצפית אל הכפר: הניגוד בין ביתר עלית לכפר שעמק בולט לעין. צמצום שטח הכפר בגלל הבנייה המאסיבית בביתר, אף אינץ את תושביו לבנות בתוך הוואדי, במקום על מורדותיו. בנוסף לנזק הסביבתי שאנו רואים עתה במו-עינינו, העתיד צופן הרס סופי לוואדי ומעיינותיו: תכניות לבניית כביש רחב ממזרח לכפר ותכנית גדר ההפרדה ממערב, מאיימות לפגוע עוד בואדי ובמקורות המים ולהרוס סופית את זרימת המעיינות ואת התרבות החקלאית העתיקה המתבססת עליהם. הכביש וגדר ההפרדה אם יבנו יכלאו הלכה למעשה את תושבי הכפר בבתיהם.

7 בפניה חזרה אל צור-הדסה: תכניות עתידיות להרחבת צור-הדסה, גם הן מאיימות לפגוע באגן הניקוז של מעיינות פוכין. רבים מתושבי צור-הדסה פעילים למען הסביבה, ויחד עם ארגון "דידי שביל כדור-הארץ המזהה"ת" מנסים לקדם פיתוח רגיש סביבתי. שביל השכנים נוצר כדי להעלות את המודעות ביישוב לטבע שליד הבית, ולחשיבותו.

"הר כתרון- חרבת גרס"

1 כבשן הסיד: בכבשן הסיד יצרו את הסיד לאיטום בורות המים והבתים. יצירת סיד הוא אחד התהליכים הכימיים הקדומים שביצעו בני האדם. גילוי הסיד כחומר איטום אפשר את ההתיישבות בהרים בעת העתיקה. חשיבות כבשני הסיד בשימור הבנייה המסורתית, אך מחירם היה בנזק אקולוגי רב, בגלל שריפת העצים הרבה.

2 בורות הפעמון: אגירת מי גשם לתקופות קיץ ובצורת היא המפתח להתיישבות בהרי יהודה, במקומות המרוחקים ממעיינות. הבור נחצב בצורת פעמון ונאטם בסיד. מלאי המים שנאסף בבור שימש לשתיה, לחקלאות ולחיות ואפשר את השרדות משק הבית לאורך עונות שחונות. רחצה, כביסה ואסלה היו מחוץ לחשבון!

3 בית הבד: מתקן עיבוד זיתים בנוי מאבן תחתונה, 'ים', ועליה אבן עליונה, 'ממל', אשר סובבה ורסקה את הזיתים. הזיתים המרוסקים נלחצו מתחת לקורות עץ והשמן ניגר לבורות איסוף. עצי הזית הושקו במי גשמי החורף (חקלאות בעל) שנגארו באדמת הטרסות וסיפקו מים גם בעונת היובש.

4 מערות הקבורה: מערות קבורה שימשו לקבורת מספר דורות של מתים באותה משפחה. המת הונח על מדף במערה במשך שנה עד שבשרו התפורר ואז נטמנו עצמותיו במערה יחד עם עצמות אבותיו. המערה נאטמה באבן חותם. גדר האבן סביב מתחם הקבורה וכך גם השוקת שבמקום מעידים כי המערות והחצר סביבם הוסבו למכלאת עיזים בתקופה הערבית.

על הדרך הרומית: עדות לשלטון הרומי שחלש על האזור עד לפני 1600 שנה: רשת דרכים רחבות להעברת סחורות, כוחות צבא, והוראות מהשלטון. הדרך הראשית הובילה מעמק האלה לירושלים, והדרך הקטנה התחברה מהר כיתרון לדרך ראשית זו. הדרכים הועילו כלכלית לקהילות, אך גם שרתו את השלטון: הרומאים גבו מיסים מהכפרים, והדרכים הקלו על הגעת כוחות צבא והוראות מהשליט המקומי אל הכפר.

"רכס סאן סאן עם הפנים לוואדי פוכין"

בעמק (ואדי) פוכין, מזרחית לצור-הדסה ולרכס סאן סאן שוכן הכפר הפלסטיני ואדי פוכין. קהילת הכפר המונה כיום כ-1200 איש שוכנת במקום מזה 800 שנה. בעבר התבססו התושבים לפרנסתם על גדולי בעל, שלחין ומרעה, אולם כיום רבים מהם עוסקים במקביל במשלחי יד אחרים על מנת להשלים את הכנסתם. 11 מעיינות קרסטיים נובעים בעמק פוכין אל מערכת ענפה של ברכות מים ותעלות. ברכות המים אוגרות את מי המעיינות המשמשים להשקיית השדות בחודשי הקיץ. מודל השקיה זה הינו שיטה חקלאית קדומה אשר השתמרה באזור זה אלפי שנים.